

pedig az egymásra torlott évtizedek már rég homályba vonták, fölismerhetetlenné torzították a lírai situációt, és zavarossá tették az ihlet tiszta forrását. E jegyzet írójának magának is alaposan neki kell gyürkőznie, hogy az érzelmi visszhangokon túl (például a Tisza-parti vallomásokban) értelmileg is rekonstruálhassa a versalkotó mozzanatokot, a verses vallomás tárgyi elemeit, holott szinte személy szerint érzi magáénak minden képét, szavát, egész fogalmi készletét, gondolati összetevőjét, egy-két sorát meg éppen aposztrofálásnak is vehetné. Mégis teljesen átéli a vers lelki tartalmainak a hitelét, mint ahogy átérezheti minden más olvasó, aki akárcsak egy kissé is képes költői hangulatok megélésére. Ennek a titkát azonban már egy más irányba mutató gondolatsor fejthetné meg, aminek olyan címet lehetne adni, hogy A lírai hitel mint esztétikai érték. *Az Erdőilen erdőt* mint versegyüttest, mint lírai kötetet végeredményben hát nem a versek egységűsége, tematikai-hangulati és élményegysége teszi kompakttá, hanem az, hogy a besorolt darabok mindegyike a maga önálló koncepciójával járul hozzá benyomásunkhoz, hogy itt a költő (a válogató) minden hűrt meg szeretne szólaltatni: Fehér Ferencet nem pusztán a tájhoz, a nemzedékhez, a hagyományvilághoz, az adott létformánkhoz tartozó és ragaszkodó voltában, hanem az élet teljességének élményével gazdagon.

SZELI István

KITÁRULÓ NÉPI ÉPÍTÉSZETI ÉLETTÉREK

Beszédes Valéria: *Emberék és otthonok*. Életjel, Szabadka, 1994

Beszédes Valéria három részre tagolta könyvét, és ez a tagolás a tanulmányok szakmai értékrendjét is meghatározza. A legértékesebb tanulmányok a könyv első részében kaptak helyet. Ezekben a szerző felvállalja a bácskai és tágabb területek népi építészetének elméleti kérdéseinek taglalását. A tanulmányok külföldön, különböző nemzetközi tanácskozáson hangzottak el.

Különösen értékes az első tanulmány, amelyben bemutatja a jugoszláv szakemberek háztípusokra vonatkozó elemzéseit Jovan Cvijictől egészen Aleksandar Freudenreichig. Mennyi eltérő vélemény és módszer, amelyek soha nem születtek egységes népi építészeti tipológiát a valamikori „egységes” Jugoszláviában! A köztársaságonkénti megközelítés volt közkedvelt, mintha a határok az építészetre is érvényesek lettek volna. Még triviálisabb példák azok, amelyek a népek népi épületeiről beszélnek. Ez alól csak nagyon kevés kutató tudta kivonni magát.

A Dél-Alföldre vonatkozó jugoszláv kutatások eredményeit különös érdeklődéssel figyeltük, hiszen itt jelentkeztek a Vajdaságban található népi építészet magyarok által lakott házaik is. Ezt a tényt azonban a jugoszláv kutatók egész sora figyelmen kívül hagyta, és szándékosan elhallgatta. Nem ismerik a magyarországi kutatások ide vonatkozó gyér eredményeit sem, vagy nem akarnak tudomást szerezni róluk. Hiszen nem az a baj, ha ugyanazt a házat a magyarországi kutatók *alföldi háznak*, a jugoszláv kutatók *pannon háznak* nevezik, hanem az, hogy különböző, egymástól eltérő genézist is költenek hozzá. Egyazon épülettípus így válik különböző nemzetiségűvé, attól függően, hogy milyen nemzet lakja. Így a kutatóknak a házak falai közé költözött nemzet történelméből kell

az eredeztetést megkölneniük. A módszerek, vélemények és ellenvélemények ilyenemű kavalkádját Beszédes Valéria céligényesen válogatta össze.

A Vajdaságban egyazon háztípust tizenvalahány nemzet lakja. Ha vállaljuk a ma még nem annyira népszerű gondolkodásmódot, miszerint *nem a népek lakják a házakat, hanem a házak (és rendszereik) adnak otthont a népeknek*, nagyon gyorsan kiválaszthatjuk a hamis hangokat a kutatók kórusából. Beszédes kontrasztosan állítja fel ezeket a kutatási eredményeket, és szépen láttatja a különböző törekvéseket, amelyek egyes időszakokban a napi politika szolgálatában is álltak. Az egyetemi tananyagot felölelő Branislav Kojić könyve (*Seoska arhitektura i rurizam*) ma is azt tanítja, hogy a Bácska és Bánát területe kizárólag osztrák telepítésű ortogonális utcahálózatú települések zónája, a lakóházak pedig a kosovói szerb *prizemljuša* és az osztrák mérnöki tudomány szimbiózisának eredményei.

A tanulmányt Beszédes Valéria a következőkkel zárja le: „A magyar lakóház fejlődéséről vallott nézeteket nem is ismerik az itteni kutatók, mert minden bizonnyal Branislav Kojić és Aleksandar Freudenreich is másképpen ítélte volna meg a baranyai, szlavóniai és vajdasági lakóház alakulását.”

A szerző a témát még jobban szűkíti az *Alföldi lakóház Vajdaságban* című tanulmányában. Itt is figyelmeztet Kojić ellentmondásos fejtegetéseire, miszerint a *gangot* a szerb népi építészet megőrzött régiségének tartja. Az újabb vajdasági kutatások közül kiemeli Ante Rudinskiét, aki az alaprajzok és a házak külső megjelenése alapján három típus-területet különböztet meg Észak-Bácskában: a Duna menti, a központi és a Tisza menti típusokét. A díszítés alapján pedig bunyevác, sokác, magyar, német és szerb házakról beszél. Pedig ugyanarról a házrendszeréről van szó, amely csak egységes régióban létezhet. De, ha tudjuk ennek a házrendszernek az egyetemes területét, akkor használhatunk alföldi és pannon elnevezést is, hiszen a lényeg nem az elnevezésen múlik.

A *gabonátárolók sajátosságai* című írásban strukturáltabban nyúl a témához, mint a magyarországi recens irodalom. Így, ellentétben a magyarországi szerkezeti besorolással, a szerző az anyaghasználatot és az alaprajzi és tömegi struktúrákat is figyelembe veszi. Kár, hogy nem minden mikroelemre kiterjedő rendszerben teszi mindezt.

A *napsugaras házak* című tanulmányában tipologizálja a faoromzatokat a napsugár formája és nagysága, valamint a kazetták horizontális tagolódása szempontjából. Erre a témára más tipológiai vizsgálatot is el lehet képzelni (pl. az oromzat szerkesztési elveinek és azok időrendbeli fejlődésének tipológiai vizsgálatát), Beszédesé egy a lehetségesek sorában. Ebben a tanulmányban összefoglalót olvashatunk a napsugaras faoromzatok eddig feltárt kultikus és bajelhárító szerepéről.

A könyv második része a migráció témakörével foglalkozik. Szabadka megtelepítésével, a szabadkai tanyák kialakulásával, és a Szabadka és Kanizsa környéki szegedi kirajzásokról kapunk sok adattal és dokumentummal alátámasztott képet.

A kedvezőtlen helyzetben levő műemlékvédelemről és annak is legmostohábban kezelt részéről, a népi építészeti emlékekről a harmadik részben olvashatunk. A martonosi műemlékvédelmi lehetőségeket nemcsak a lakóházak szintjén, hanem a falumag hatalmas típusát érintve is elemzi a szerző. Szépen komponált műemlékvédelmi programot tár elénk, ami, sajnos, csak papíron létezik.

A legkevésbé kutatott tárgyi néprajzi kérdéskörből, a lakóház bútorozásából is ízelítőt kapunk. A *lakóház és eszköztár alakulása Csantavéren* című tanulmány legértékesebb része a házhoz és részeihez, valamint a bútorozáshoz fűződő szokások és hiedelmek

begyűjtött anyaga. Hiánypótló gyűjtés ez. További kutatások elindítójaként kezelhetjük az oromi szélmalom szókincséről és a sztapári, valamint a monostori temetők faragott sírjeleiről írt résztanulmányokat is.

Tárgyi néprajzunk sok adattal kitaruló könyvét tartjuk a kezünkben. Benne a szerző a résztanulmányoktól a komplex problémafelvetésig ívelő skálán mozog. Az utóbbiakat tartjuk értékes adalékoknak a néprajzi körökben is nehezen megválasztott problémák újraértékeléséhez. A vajdasági alföldi (pannon) házról írt első két tanulmány problémafelvetése néprajzunk értékes tanulmányává emeli ezt a könyvet.

HARKAI Imre

VÁRAKOZÁS A REGÉNYRE

Nádas Péter: *Esszék*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995

Nádas Péter gazdag prózaírói múltra tekinthet vissza, új esszékötete tizenharmadik a sorban, intenzíven jelen van hát irodalmunkban, nem kevéssé köszönhetően a Jelenkor Kiadónak, amely a szerző életműsorozatának kiadására vállalkozott a közelmúltban. Nádas Péter ébren tartja olvasóit, táplálja bennük a hitet, hogy az esszék, az újrakiadások és a válogatások után majd a regényolvasói elvárások régen óhajtott kielégülését is nyújtja. Ám várhatunk-e el olyat, amit a prózaíró maga sem tisztázott pontosan, aki nem tesz értékkülönbséget esszé és regény között, akinek az a véleménye, hogy irodalmunk elmúlt 40–50 esztendejében születtek ugyan nagy regények, de nagy regényírói életművek nem. Egészen konkrétan: Nádas esszéi a regényíró válságtermékei-e, készülődések-e egy újabb nagyszabású szépprózai műre, netán eszközeinek új csatasorba állításai, vagy egészen egyszerűen egy sokoldalú prózaíróról van ismét szó, aki a regények mellett esszékkel is kísérletezik?

Esszéekkel először az *Emlékiratok könyve* (1986) megírásának egyik szünetében jelentkezett (*Nézőtér*, 1983), színházi jegyzeteket ír szorosan kapcsolódva drámaírói felfutásához (*Szintér*, 1982), ami szintén belefért terjedelmesebbik regénye megírásának tíz esztendejébe. Mégsem mondhatjuk teljes joggal, hogy színházi esszéi, netán drámái a regényíró afféle pihenői lennének, mint ahogy a *Játéktér* (1988) sem időnyerés a regényírásra, hanem a maga nemében a magyar esszéirodalom reprezentáns darabja. Van tehát egy jelentős szépprózai vonulat, és vannak az esszék, hol párhuzamosan, hol egymás kiegészítéseiként, attól függően, hogy milyen nézőpontot választunk magunknak, de mindenképpen vitára ösztönözden, melyet vagy eldönt majd Nádas megírandó legújabb könyve, vagy sem. Esszé lesz? Regény lesz?

Ez az állandó perlekedésem egy létező vagy nem létező instanciával abból a megszál-lottságomból eredeztethető, hogy Nádas Péter életművét a kiteljesedés egyetlen centrum körüli mozgásaként látom elvényesülni; könyveinek motívumait és emblémáit egy hatalmas diagonálison látom elrendeződni. Különösen az *Emlékiratok* ... utáni kötetekben (*Játéktér*, 1988; *Évkönyv*, 1989; *Az égi és a földi szerelemről*, 1991; *Párbeszéd*, 1992; *Talált celli*, 1992) tapasztalhatni nagyfokú koncentrátságot, egyféle összegezésre, számvetésre való irányultságot, egy nagyszabású készülődést a továbblépésre. S miközben ezekben a könyvekben számot vet eddigi poétikai eredményeivel, és leszámol a nagy korfordulók